

Inspiratie voor duurzaamheid

De levensbeschouwelijke sector in Groningen en Drenthe maakt werk van duurzaamheid en rechtvaardigheid

Het project *Inspiratie voor Duurzaamheid* is een open samenwerking tussen levensbeschouwelijke gemeenschappen in Groningen en Drenthe en organisaties die hen ondersteunen bij hun inzet voor duurzame ontwikkeling. Zowel gemeenschappen als ondersteuners kunnen gaandeweg het project aansluiten.

Het kunstwerk is gemaakt door kunstenaar F. Franck.

Versie: 18-03-2020

Inhoud

Samenvatting.....	3
Voorwoord	4
Inleiding	5
Probleemstelling.....	6
Doelstelling.....	7
Doelgroep.....	7
Beoogde resultaten	8
Werkwijze op hoofdlijnen	9
Meerwaarde voor de doelgroep	9
Uniciteit	10
Projectorganisatie	10
Planning.....	11
Projectverantwoording	11
Begroting en dekkingsplan	11
Bijlage 1: Uitgebreide beschrijving werkwijze.....	12
Bijlage 2: Uitwerking thematafels	17
Bijlage 3: Statistiek van levensbeschouwelijke gemeenschappen.....	20
Bijlage 4: Begroting en dekkingsplan	21

Samenvatting

Solidair Groningen & Drenthe ontwikkelt in samenwerking met andere organisaties een nieuw project voor de maatschappelijke '**sector levensbeschouwing**' van de beide provincies. Deze sector omvat de christelijke, islamitische, boeddhistische, humanistische en andere religieuze of filosofische gemeenschappen.

Het project wil **de bijdrage van de sector levensbeschouwing aan duurzame ontwikkeling versterken**. Die bijdrage is relevant en belangrijk. Duurzame ontwikkeling moet het immers in belangrijke mate hebben van zingeving en intrinsieke motivatie, wat bij uitstek het werkgebied is van levensbeschouwelijke gemeenschappen. De sector heeft bovendien een groot bereik: meer dan de helft van de bevolking zoekt zijn fundament in een levensbeschouwelijke richting.

Het ontbreekt de levensbeschouwelijke gemeenschappen niet aan bronnen en waarden maar wel vaak aan kennis, methoden en organisatiekracht om hun rol in de duurzaamheidstransitie in te vullen. Duurzaamheid is voor de sector, net als elders, van oudsher geen kernactiviteit. Om van dienst te kunnen zijn zal het dat in enige mate moeten worden. **De sector moet zich ontwikkelen**.

In dit project wordt ingezet op sectorbrede ontwikkeling in **acht expertisegebieden**:

1. inspiratie voor duurzame ontwikkeling vanuit inspiratiebronnen centraal stellen;
2. duurzame ontwikkeling in de eigen beleidscyclus inpassen;
3. leden inspireren voor en informeren over een duurzame leefstijl
4. duurzaam facilitair management.
5. opdrachtgever zijn voor verduurzamen van de eigen gebouwen;
6. duurzaam grondeigenaar kunnen zijn voor pachters en andere grondgebruikers;
7. in de lokale context een actieve, zichtbare en verbindende rol kunnen hebben;
8. duurzaam financieel beleid.

Bij elk van deze acht werkgebieden wordt gekozen **op welke schaal** sectorbreed expertise gevormd kan worden. Duurzame leefstijl bijvoorbeeld, gaat iedereen aan en is heel praktisch. Daarvoor is lokale expertise nuttig. Verduurzamen van grondbezit daarentegen is veel specifiek en heeft een relatief kleine doelgroep. Dan ligt regionaal bundelen van expertise meer voor de hand.

De volgende stap is het samenstellen van sectorbrede '**thematafels**' die lokaal of regionaal **kennis** verzamelen over acht specifieke thema's. Bijvoorbeeld over inspirerende projecten, toegankelijke kennisbronnen, bewezen werkvormen of effectieve communicatie. De thematafels ontsluiten deze kennis voor de gemeenschappen via websites en workshops.

Verder inventariseren de thematafels bij de gemeenschappen welke problemen volgens hen aangepakt zouden moeten worden. Dat bundelen ze tot een lokale of regionale **agenda** zodat ze bestuurders en politici van inspiratie kunnen voorzien. Zo komt er beweging.

Expertise is zodoende: als sector in eigen gelederen **kennisverzamelpunten** en **spreekbuizen** hebben voor essentiële thema's zoals duurzame ontwikkeling. Het is bovendien een manier om vakspecialisten uit eigen kring een actieve rol met een groter bereik te kunnen geven.

De **taak van Solidair Groningen & Drenthe en de samenwerkende organisaties** is opstarten en begeleiden van thematafels, deze voorzien van een actiegerichte werkwijze, en verzorgen van werkconferenties waarmee alle betrokken vrijwilligers een doelgerichte praktijkgemeenschap worden.

Het project loopt van **2020 tot en met 2023** en kost ca. **€ 620.000,00** te besteden aan uren van de organisaties, inhuur van specialisten en kosten van materialen en werkconferenties. Voor bekostiging wordt een beroep gedaan op fondsen, overheden en de deelnemende gemeenschappen.

Voorwoord

Verandering, dat is wat we willen bewerkstelligen met dit project. Het gaat om verandering van ons gedrag zodat we meer recht doen aan mens, dier en natuur. Er zijn vele goede initiatieven die mensen helpen om hun levensstijl aan te passen en dat is de afgelopen jaren sterk toegenomen. We hoeven alleen maar te wijzen op de enorme toename van lokale energiecoöperaties. Of wat te denken van de bewustwording dat onze levensstijl in Nederland negatieve gevolgen heeft voor de levensstijl van de veelal armere wereldbevolking elders. Kortom er is veel beweging: de kennis en bereidwilligheid om duurzaamheid een integraal onderdeel te laten worden van ons leven neemt toe.

Levensbeschouwelijke gemeenschappen zijn het geweten van onze samenleving. Zij staan op bij onrecht en zetten zich in voor medemensen en maatschappij. Regelmatig wordt vanuit deze hoek de samenleving een spiegel voor gehouden en een moreel appel gedaan om onze houding en gedrag ten positieve bij te stellen. Een goed voorbeeld is de laatste uitgave Oecumenische Bezinning van de Raad van Kerken genaamd 'Duurzaamheid & Armoede' waar gepleit wordt om verduurzaming te koppelen aan armoedebestrijding.¹

Levensbeschouwelijk gemeenschappen onderhouden de collectieve waardensystemen van de samenleving en daarmee de grondslagen van ons denken. Deze gemeenschappen worden gedreven vanuit sterke inspiratiebronnen en intrinsieke motivaties. Ook vanuit deze bronnen wordt duidelijk dat onze huidige manier van leven niet langer vol te houden is, want deze gaat ten koste van mens, dier en natuur.

Economische denkbeelden kunnen behulpzaam zijn om verandering naar een passender levensstijl te bewerkstelligen. Als we echter verandering van ons gedrag laten afhangen van wat het ons op korte termijn financieel oplevert, is dat armoedig en doen we geen recht aan de noodzakelijke verandering die nodig is om onze aarde voor iedereen een fijne plek te maken en te behouden voor toekomstige generaties. Dit project vertrekt vanuit de basis dat ieder mens van onschatbare waarde is en ook op deze wijze gewaardeerd moet worden, tot ontplooiing komt en verantwoordelijkheid neemt.

Vanuit de inspiratie die levensbeschouwelijke gemeenschappen drijft en bijeenhoudt spreken we de gemeenschappen aan op hun individuele en collectieve verantwoordelijkheid en ondersteunen we hen om werk te maken van duurzaamheid en rechtvaardigheid in hun eigen gemeenschap en daarbuiten.

Namens de projectgroep,

De initiatiefnemers,
Peter Bootsma en Gerard Agterkamp

---

¹ <https://www.raadvankerken.nl/product/duurzaamheid-en-armoede/>

Inleiding

De wereld moet deze eeuw zijn weg vinden met klimaatverandering, plasticvervuiling, afnemende biodiversiteit en bodemkwaliteit, oprakende hulpbronnen, kinderarbeid, uitbuiting, isolement en conflicten. Deze vraagstukken staan niet op zich. Het zijn symptomen van een cultuur die in de greep is van winstbejag en groeidenken. Een breed gedragen paradigmaverandering is nodig om onze levensstijl te kunnen aanpassen. De Verenigde Naties benoemen dit sinds 1987 als *duurzame ontwikkeling* en formuleerden in 2015 de 17 *Sustainable Development Goals (SDG's)*, om nationale en lokale gemeenschappen wereldwijd aan te zetten tot actie.

Bijzonder aan de duurzaamheidskwestie is dat hij alle geografische en alle levensbeschouwelijke grenzen overschrijdt en ieders inspanning vraagt. Een effectieve aanpak vraagt samenwerking op een schaal die geen precedent heeft. De VN moet in actie komen, overheden op alle niveaus, alle organisaties en gemeenschappen, en alle huishoudens. Levensbeschouwelijke gemeenschappen, religieus of filosofisch gefundeerd en georganiseerd of in losse verbanden, hebben hierbij een essentiële rol. Juist deze maatschappelijke sector kan de samenleving vanuit diepere bronnen en waarden inspireren en motiveren om werk te maken van duurzame ontwikkeling.

Deze opdracht wordt inmiddels breed herkend: in alle levensbeschouwelijke richtingen worden eigen en andere inspiratiebronnen voor duurzaamheid belicht. Zo is er aandacht voor wetenschappelijke rapporten die ons waarschuwen, voor de SDG's die richting geven, voor specifiek religieuze bronnen zoals de oproep van Paus Franciscus in zijn encycliek *Laudato Si* (2015) die ons verantwoordelijk stelt voor ons 'gezamenlijk huis', of voor bijvoorbeeld het boek 'Groene theologie' van Trees van Montfoort dat denklijnen (en handelingsperspectieven) voor religieuze gemeenschappen inventariseert.

Levensbeschouwelijke gemeenschappen maken ook praktisch werk van duurzame ontwikkeling. In Nederland is Groene Kerken een belangrijk voorbeeld. In Groningen en Drenthe heeft het project 'Geloof Duurzaamheid en Toekomst' van KCWO, Stichting De KIM, Solidair Friesland en Solidair Groningen & Drenthe van 2017 tot 2019 de katholieke parochies ondersteund. Ook humanistische, islamitische en boeddhistische gemeenschappen ontwikkelen projecten en programma's voor duurzame ontwikkeling. Zo werken Kerk in actie, Tear en Islamitische Stichting Nederland samen om het aantal groene moskeeën uit te breiden².

Een logische en noodzakelijke volgende stap is sectorbrede samenwerking tussen alle levensbeschouwelijke gemeenschappen, om de oproep aan de samenleving krachtiger te maken en om in eigen gelederen versnelling te bewerkstelligen. Dat is het hogere doel van dit project.

Dit project bouwt voort op ervaringen die zijn opgedaan in voorgaande projecten in meerdere levensbeschouwelijke richtingen, en op inzichten uit de kenniswereld. Daarmee ontstaat de mogelijkheid om de bestaande inzet voor duurzaamheid bij levensbeschouwelijke gemeenschappen te versterken, te verbreden en te verbinden aan expertorganisaties die de gemeenschappen kunnen ondersteunen. De beweging die hiermee in gang wordt gezet kan ook gemeenschappen die op het pad van duurzame ontwikkeling nog aan het begin staan betrekken en meenemen.

Hierna wordt 'levensbeschouwelijke gemeenschap' verkort tot LG.

---

² <https://duurzaamheidskompas.nl/duurzaam-nieuws/na-kerken-nu-ook-groene-moskeeen/>

Probleemstelling

Ten aanzien van duurzame ontwikkeling zijn er aanzienlijke verschillen tussen LG's (levensbeschouwelijke gemeenschappen). Naast alle goede voorbeelden die LG's te bieden hebben op het gebied van duurzaamheid en rechtvaardigheid en de betekenis die zij hebben in de transitie naar een duurzame samenleving zijn er ook vele LG's waar dit thema niet of nauwelijks de aandacht krijgt die op dit moment nodig is. Onderzoeker Elisabeth Hense: 'Het thema is dan wel binnen de parochies geland, maar er zou meer moeite gedaan kunnen worden om het thema te bevorderen en soms ontbreekt theologische inspiratie'³. Ook uit andere projecten komt een vergelijkbaar beeld naar voren.

Er kan gesteld worden dat veel LG's onvoldoende in staat zijn om:

- overzicht te krijgen of te bieden over inspiratiebronnen voor duurzame ontwikkeling;
- de wens iets te doen aan duurzaamheid en rechtvaardigheid te vertalen naar concrete en haalbare doelstellingen, initiatieven en nieuw beleid;
- de gemeenschap zelf te motiveren en toe te rusten in en naar een duurzamere levensstijl;
- het gebouw waar gebruik van gemaakt wordt te verduurzamen;
- eigen grond, om het gebouw en evt. pachtgronden te (her)definiëren;
- financiën vrij te maken voor investeringen;
- duurzame ontwikkeling in de bredere lokale context aan de orde te stellen;
- organisatiekracht te genereren om het bovenstaande te realiseren.

Dit 'onvoldoende in staat' kan geduid worden als een gemis aan expertise. Immers, het inspireren voor duurzame ontwikkeling en praktische activiteiten als duurzaam bouwen, duurzaam grondbeheer en duurzaam consumeren horen van oudsher niet tot de kerntaken van LG's en staan vaak niet centraal in beleving of beleid. LG's wijzen vaak geen leden aan als contactpersoon 'duurzaamheid' of als ze dat wel doen dan functioneren die leden soms op een eiland.

Op regionaal en landelijk niveau is er wel meer expertise, bijvoorbeeld in de vorm van werkgroepen en/of stafmedewerkers bij diverse koepels en ondersteunende organisaties. Daar ontbreekt het echter vaak aan tijd en middelen om de zaken grootschaliger, in proportie dus met de toenemende urgentie, aan te pakken.

---

³ <https://www.ru.nl/kaski/onderzoek/projecten/2019/virtuele-map-2019/onderzoek-groene-activiteiten-parochies/?reload=true>, Zie ook dit artikel met een korte terugkoppeling vanuit het onderzoek: <https://www.ru.nl/ftr/actueel/nieuws/red-koppeling-nieuws-ru/duurzame-parochies-geven-katholieke-kerk-nieuw/>

Doelstelling

Het doel van dit project is de deelnemende LG's in Groningen en Drenthe effectief te ondersteunen bij hun werken aan duurzame ontwikkeling. Dat betekent dat de LG's:

1. **Inspiratie** voor duurzame ontwikkeling vanuit eigen *en andere* inspiratiebronnen gemakkelijker centraal kunnen stellen zodat dit onderwerp de aandacht kan krijgen die het nodig heeft en zodat bredere samenwerking vanzelfsprekender en eenvoudiger wordt;
2. Duurzame ontwikkeling in de eigen **beleidscyclus** kunnen inpassen zodat het onderwerp over de jaren heen geborgd is, bekostigd en doorontwikkeld kan worden;
3. Hun leden kunnen inspireren voor en kunnen informeren over een **duurzame leefstijl** zodat dit onderwerp kan leven in de gemeenschap, praktisch effect kan hebben en de leden in staat stelt in hun eigen omgeving een voorbeeld of een trekker te zijn;
4. Duurzaam **facilitair management** in de vingers hebben zodat de voetafdruk van inkoop, afvalverwerking, waterverbruik, ICT, mobiliteit, etc. maatschappelijk verantwoord kan worden;
5. Goed opdrachtgever kunnen zijn voor verduurzamen van de eigen **gebouwen** zodat deze meer energieneutraal of meer CO₂-neutraal kunnen worden;
6. Een duurzaam **grondeigenaar** kunnen zijn voor pachters en andere grondgebruikers zoals de gemeenschap zelf zodat de biodiversiteit (zoals insecten en vogels), bodemkwaliteit en sociale cohesie kunnen toenemen;
7. In de **lokale context** een actieve, zichtbare en verbindende rol kunnen hebben, waar mogelijk in samenwerking met de andere LG's en met andere netwerken van het lokale maatschappelijke middenveld;
8. En tenslotte bekend zijn met **financieringsmogelijkheden** voor verduurzamingsmaatregelen en daar gebruik van (kunnen) maken.

Deze acht subdoelen vormen de hoofdthema's van dit project.

Doelgroep

We richten ons op de LG's in Groningen en Drenthe. Daaronder verstaan wij: gemeenschappen die vanuit specifieke inspiratiebronnen het leven bekijken, duiden en invulling geven.

Het gaat om bijvoorbeeld christelijke, joodse, islamitische, hindoeïstische, boeddhistische en humanistische LG's. Organisaties als scholen, woon- en zorgcentra, sportverenigingen, politieke partijen en bedrijven kunnen een levensbeschouwelijke signatuur hebben en kunnen we rekenen tot 'de levensbeschouwlijken' maar ze vallen buiten de doelgroep van dit project.

Om het project overzichtelijk en werkbaar te houden beperken we ons in eerste instantie tot 12 openbaar bestuurlijke gemeenten in Groningen en Drenthe. In deze gemeenten nodigen we alle LG's uit voor deelname aan dit project. Waar dat kan doen we dat via hun koepel, bijvoorbeeld een raad van kerken of een platform levensbeschouwing. De gemeenschappen beslissen uiteraard zelf of ze in dit project willen participeren. We gaan ervan uit dat een deel dat zal doen en een deel niet. We gaan uit van 100 LG's.⁴ Een praktijkvoorbeeld is als **bijlage 3** opgenomen.

---

⁴ Dat het hier niet gaat om een marginale groep wijst het onderzoek van CBS uit. Bijna de helft van de Nederlanders rekent zich tot een religieuze gezindte (ruim 7 miljoen Nederlanders). Levensbeschouwing omvat meer dan 'religieuze gezindte' waardoor de doelgroep nog groter wordt. Bron: <https://www.cbs.nl/nl-nieuws/2018/43/meer-dan-de-helft-nederlanders-niet-religieus>

Beoogde resultaten

Met dit project willen we de onderstaande directe resultaten behalen, als hefboom voor de acht subdoelen die hierboven gesteld zijn. Verderop staat beschreven hoe we deze resultaten willen bereiken. Bij de start en afsluiting van het project wordt van deze beoogde resultaten de balans opgemaakt. Gedurende het project worden hier mijlpalen van afgeleid. Daarnaast wordt gemeten of en in welke mate er progressie is geboekt.

Het project, waarvoor 200+ LG's worden benaderd, beoogt:

- 24 lokale en 8 regionale thematafels met leden uit LG's, kennisinstellingen, overheid en bedrijven (meer over thematafels hieronder bij 'Werkwijze op hoofdlijnen' en **bijlage 1 en 2**;
- 8+ collecties van *best practices* uit deelnemende LG's, bijeengebracht door de thematafels;
- 100 nieuwe werkgroepen binnen de deelnemende LG's;
- 6 provinciale werkconferenties met deelname door leden van de thematafels, werkgroepen, kennisinstellingen en projectgroep;
- 50+ uitgevoerde energiescans in gebouwen van LG's;
- 50+ deelnemende LG's hebben het predicaat 'Groene Gemeenschap'⁵;
- Bij 50+ LG's zijn de kosten van het gas- en stroomverbruik verlaagd;
- Publiciteit in 12 gemeenten over de inzet van de lokale LG's voor duurzame ontwikkeling;
- Een draaiboek van het project t.b.v. kennisdeling en verbreding naar andere provincies;
- Een projectwebsite voor kennisdeling en communicatie.

---

⁵ Zie de website van Groene Kerken voor de voorwaarden.

Werkwijze op hoofdlijnen

Het project kent vijf werklijnen die we hieronder kort weergeven. De uitgebreide beschrijving van de werkwijze over bijvoorbeeld hoe de LG's benaderd worden en wat de werkconferenties precies inhouden staan beschreven in **bijlage 1**.

1. Samenbrengen van **thematafels** voor de hoofdthema's (zie doelstelling). De thematafels worden ondersteund bij het verzamelen van kennis en bij het verzamelen en ontsluiten van voorbeelden van succesvolle activiteiten bij alle deelnemende LG's. De thematafels worden samengesteld uit (aanstaand) deskundige leden of contactpersonen van deelnemende LG's en uit bijvoorbeeld gespecialiseerde onderzoekers, beleidsmakers of adviseurs die LG's willen ondersteunen. De thematafels krijgen procesbegeleiding of coaching vanuit de vereniging Noorden Duurzaam en krijgen budget om zelf vakinhoudelijke begeleiding in te kopen bij o.a. de Natuur en Milieu Federaties. De inhoudsdeskundigheid in dit project concentreert zich dus bij de thematafels, niet in de ondersteunende projectgroep. De tafels zijn in beginsel permanent. Gaandeweg het project wordt bekeken of er uitbreiding van het aantal thematafels nodig is. De doelen en werkwijze van de thematafels worden behandeld in **bijlage 2**.
2. **Werkconferenties** zijn ijkmomenten en versnellingsmomenten in het project. Er zijn 3 werkconferenties per provincie (6 in totaal) die elk een fase van het project markeren: a. inventarisatie, informatie en opstart, b. start van de lokale activiteiten/projecten/campagnes en c. presentatie van de resultaten. De conferenties bieden onderling contact en inspiratie, lokale en projectbrede kennisdeling, toespraken en workshops. De invulling van de werkconferenties wordt door de projectgroep in samenwerking met de thematafels voorbereid en verzorgd. Bij de laatste conferentie worden ook de uitkomsten van onderzoek naar de effecten van dit project gepresenteerd.
3. **Workshops** zijn leermomenten en initiatiefmomenten die door thematafels georganiseerd worden ten behoeve van de LG's en de werkconferenties. Een workshop geeft verdieping in een van de hoofdthema's, biedt handelingsperspectief en kan een startmoment zijn van een lokale of regionale sectorbrede actie of campagne. De projectgroep ondersteunt de thematafels hierbij met begeleiding of coaching.
4. **Energiescans** zijn een gezamenlijk product van de thematafel *Duurzaam Bouwen Levensbeschouwelijke Gemeenschappen* en de projectgroep. Vanwege de impuls die ervan uitgaat wordt aan alle deelnemende LG's een kosteloze energiescan van het eigen gebouw aangeboden. De omvang van het project maakt het mogelijk om dit voordelig in te kopen bij meerdere aanbieders in de regio.
5. **Communicatie en publiciteit**. Gedurende de looptijd biedt de projectgroep met regelmaat persberichten aan bij de deelnemende LG's voor intern gebruik en ook bij lokale media in de 12 gemeenten voor extern gebruik. Daarnaast is er een projectwebsite als openbare informatievoorziening. Er kan ook gekozen worden voor een bestaande website.⁶

Meerwaarde voor de doelgroep

Op verschillende vlakken heeft dit project meerwaarde voor de LG's. In de communicatie met LG's wordt de volgende meerwaarde onder de aandacht gebracht:

- Handelingsperspectief voor expertiseontwikkeling op gebied van duurzame ontwikkeling.

---

⁶ Waar mogelijk wordt gebruik gemaakt van de toolkit van Fonds 21 om de impact van communicatie te vergroten. <https://www.fonds21.nl/nieuws/539/impact-maken-gebruik-de-impact-makers-toolkit>

- Toegang tot sectoreigen thematafels die kennis en ondersteuning voor acties bieden.
- Ondersteuning en begeleiding vanuit deskundige organisaties in de eigen regio.
- Sectorbrede lokale en regionale verbinding en kennisdeling door werkconferenties.
- Tekstvoorbeelden voor duurzaamheidsbeleid, grondbeleid, facilitair beleid en gebouwbeleid.
- Inspiratie voor duurzame leefstijl in de vorm van concrete en praktische workshop(s).
- Kosteloze energiescan.
- Geen kosten voor projectdeelname.
- Efficiëntie: geen wielen uitvinden maar leren van *best practices*.
- Permanentie: het project creëert een basis voor continuïteit en doorontwikkeling.

Uniciteit

Het project is uniek in de focus op expertisebevordering van de maatschappelijke sector levensbeschouwing in duurzame ontwikkeling. Dit project is een oproep om als LG zelf meer deskundig te worden. Ook uniek is dat er door het project een infrastructuur van thematafels ontstaat die permanent kennis verzamelen en ontsluiten voor de LG's. Verder is de levensbeschouwelijke breedte uniek. Door de combinatie van eigen werkgroepen, thematafels en werkconferenties benut de LG's de expertise die in de gemeenschap zelf aanwezig is en die daarbuiten wordt aangeboden en daarmee zijn zij in staat om van betekenis te zijn in hun eigen buurt, wijk en plaats.

Projectorganisatie

Stuurgroep

De eindverantwoordelijkheid voor het project ligt bij het bestuur van Solidair Groningen & Drenthe. Het bestuur treedt op als stuurgroep van het project en als aanvrager van subsidies en fondsen. De Adviesraad van Solidair Groningen & Drenthe volgt dit project op de voet en voorziet de projectorganisatie gevraagd en ongevraagd van terugkoppeling en advies.

Projectgroep

De uitvoering van het project ligt bij een projectgroep waarin behalve Solidair Groningen & Drenthe de volgende organisaties voor specifieke taken participeren:

- Vereniging Noorden Duurzaam (procesbegeleiding thematafels)
- Natuur en Milieu Federaties Groningen en Drenthe (vakinhoudelijke begeleiding thematafels en werkconferenties en groot lokaal netwerk)
- Hanze Hogeschool Groningen, Communication, Behaviour & the Sustainable Society en o.a. Centre of Expertise Energy (effectmeting, onderzoek en concrete, praktische workshops)
- Radboud Universiteit, Faculty of Philosophy, Theology and Religious Studies (spirituele inspiratie, effectmeting, netwerk, ervaring duurzaamheid in lokale spirituele gemeenschappen)
- Groene Kerken (expertise t.a.v. verduurzaming van gemeenschappen)

De projectgroep wordt geleid door de coördinator van Solidair Groningen & Drenthe.

Comité van aanbeveling

Het comité van aanbeveling bestaat vooralsnog uit de onderstaande prominenten.

- Mgr. De Korte als referent Kerk en Samenleving van de Bisschoppenconferentie
- Ds. Jan Hommes als classispredikant van de PKN van Groningen en Drenthe
- Dhr. Herman Wijffels
- (...)

Gedurende het project kan het comité worden aangevuld.

Ondersteuning

Kennisinhoudelijke, praktische of financiële steun krijgt het project van de volgende organisaties (soms deel uitmakend van projectgroep):

- Radboud Universiteit Nijmegen, Faculty of Philosophy, Theology and Religious Studies
- Hanze Hogeschool Groningen, Centre of Expertise Energy
- De Natuur Milieu Federaties in Groningen en Drenthe
- Bisdom Groningen-Leeuwarden
- Laudato Si Werkgroep Nederland
- Groene Kerken
- Groen Geloven
- Sociale Alliantie
- A Rocha
- Raad van Kerken
- Vereniging Noorden Duurzaam
- Fondsen en financiers
- Enz.

Planning

- 2019 verkenning, behoeftepeiling, samenwerkingsmogelijkheden zoeken, draagvlak creëren (niet opgenomen in begroting)
- 2020 financiële dekking realiseren, contacten leggen en uitnodigen van LG's, eerste thematafels opzetten, eerste werkconferentie en ontwikkeling van materialen
- 2021-2022 zoals bovenstaande, inclusief meerdere werkconferenties, workshops en energiescans
- 2023 zoals bovenstaande, inclusief evaluatie en kennisdeling van het effectonderzoek tijdens een symposium

Zie ook de laatste pagina van de bijlage

Projectverantwoording

Het meten van directe resultaten en van effecten in de grotere context is een onderdeel van dit project. De kennisinstellingen die deel uitmaken van de projectgroep voeren een deel van deze werkzaamheden uit. In de evaluatiefase van het project wordt ten behoeve van kennisdeling en subsidieverantwoording een evaluatieonderzoek gedaan. Dit wordt in een (afsluitend) symposium gepresenteerd aan alle projectdeelnemers, betrokkenen, andere belangstellenden en pers.

Begroting en dekkingsplan

Het project kost ca. € 680.000, te besteden aan personele kosten, inhuur van specialisten, kosten van materialen en werkconferenties. Voor bekostiging wordt een beroep gedaan op overheden, fondsen en de deelnemende gemeenschappen. Zie bijlage 4 voor een gedetailleerde begroting en dekkingsplan.

Bijlage 1: Uitgebreide beschrijving werkwijze

Initiatiefase en voorbereidingsfase

In een vooronderzoek worden 12 gemeenten geselecteerd op verwacht deelnamepercentage en verwachte meerwaarde voor het project. Per gemeente wordt vervolgens onderzocht welke LG's daar zijn en welk samenwerkingsverband van LG's daar bestaat, bijvoorbeeld een Raad van Kerken of een Platform Levensbeschouwing. Alle in totaal circa 200 LG's in de 12 gemeenten worden vervolgens per e-mail persoonlijk benaderd voor deelname aan het project. Deze persoonlijke brief wordt naar de verschillende secretariaten verstuurd. Indien wenselijk wordt deze brief persoonlijk toegelicht.

In deze brief is een uitnodiging bijgesloten voor de eerste werkconferentie, waarin het draait om inventarisatie, informatie en opstart van dit project. Deze eerste conferentie heeft een informatief en enthousiasmerend karakter.

In de brief wordt vermeld welke meerwaarde het project heeft voor de LG's en de potentiële contactpersonen. Vanuit de projectgroep vragen we twee leden die de LG willen vertegenwoordigen binnen dit project en tijdens de eerste werkconferentie. Het gaat om twee mensen die kennis hebben van en/of zich willen verdiepen in het onderwerp duurzaamheid, en die contactpersoon willen zijn. Indien zich meer kandidaten melden maakt het bestuur van de LG de keuze wie de contactpersonen zullen zijn.

De contactpersonen kunnen gezamenlijk of met aanvulling vanuit de LG een werkgroep oprichten of een bestaande werkgroep aanmelden. Vanuit de projectorganisatie is dat een aanbeveling t.b.v. de continuïteit maar geen voorwaarde tot deelname. Mocht de LG niet in staat zijn om minimaal één contactpersoon te vinden dan is deelname op dat moment niet mogelijk. Aanhaken op een later moment is mogelijk als er contactpersonen gevonden zijn.

Sommigen LG's hebben al een werkgroep Duurzaamheid of een Diaconie waar dit thema is ondergebracht (denk aan rechtvaardigheid). De werkgroep levert dan waarschijnlijk de contactpersonen.

Tenslotte wordt een schema (zie ook laatste pagina van de bijlage) bijgesloten dat in één oogopslag duidelijk maakt wat we met dit project beogen en hoe de route daarnaartoe verloopt. Publicatiemateriaal zoals een voorbeeldtekst voor de interne communicatie binnen de LG's, een filmpje en een PowerPoint worden eveneens aangeleverd.

De stappen om de LG's te werven zien er als volgt uit:

- Opstellen en versturen persoonlijke brief plus bijlagen en indien nodig telefonisch contact
- Verzoek aan het bestuur van de LG dat zij hun leden informeren
- Informatie wordt binnen LG's verspreid
- Het bestuur van de LG doet de registratie van de aanmeldingen
- Het bestuur van de LG stelt twee contactpersonen aan
- Bestaande werkgroepen zullen waarschijnlijk zelf de contactpersonen leveren
- Uitnodiging gaat naar alle contactpersonen van de LG's om deel te nemen aan de eerste werkconferentie

Eerste werkconferentie

In 12 van de 22 gemeenten⁷ in de provincies Groningen en Drenthe worden werkconferenties gehouden. De eerste werkconferentie wordt voorbereid door de projectgroep. De daaropvolgende conferenties door de projectgroep in samenwerking met de thematafels. De werkconferentie wordt

---

⁷ In de laatste fase van de gemeentelijke herindeling zal dit aantal teruggebracht worden naar 20.

ingezet om LG's in staat te stellen in eigen kring verandering teweeg te brengen op de bovengenoemde thema's, om hun onderlinge samenwerking voor duurzame ontwikkeling te bevorderen en om hun gezamenlijke inzet voor duurzame ontwikkeling in de lokale gemeenschap zichtbaar te maken.

Met alle LG's die twee vertegenwoordigers hebben 'afgevaardigd' wordt een gezamenlijk verkennend gesprek gevoerd tijdens de eerste werkconferentie. In de werkconferentie wordt het project gepresenteerd en worden vragen beantwoord, specifieke belangstelling geïnterpreteerd en contactgegevens per thema (*inspiratie, beleidscyclus, leefstijl, facilitair, gebouw, grondbezit, lokale context en financieringsmogelijkheden*) uitgewisseld. Per themagebied wordt verder globaal verkennend gekeken naar de belangrijkste duurzaamheidskwesties, mogelijke lokale samenwerking voor campagnes en eventueel beschikbare onderbouwende cijfers. Deze inventarisatie wordt hierna via de mail gecompleteerd, waarbij ook een aantal vragen t.b.v. de nulmeting worden meegenomen. Tenslotte worden de thematafels ingedeeld.

Thematafels en hun werkwijze

Na afronding van de eerste inventarisatieronde en werkconferentie wordt per themagebied een overzicht gemaakt van contactpersonen en bestaande werkgroepen binnen en tussen de deelnemende LG's. Afhankelijk van behoefte of voorkeur worden de contactpersonen uitgenodigd voor een thematafel. De verwachting is dat het gaat om zo'n 30 thematafels.

- 24 lokale thematafels leefbaarheid en facilitair
- 6 (boven)regionale thematafels inspiratie, beleid, gebouwen, duurzame grondeigenaar, lokale contact en financieringsmogelijkheden voor verduurzamingsmaatregelen.

De werkvorm van thematafels is bij Noorden Duurzaam ontwikkeld met oog op deelname en bestuur door vrijwilligers, minimaal tijdsbeslag, overdraagbaarheid van bestuurstaken, werken met vaste werkwijze zonder wielen uit te vinden, onderlinge aansluiting en samenwerking tussen tafels, geen kosten en bij gebruik van betaalde diensten geen financiële risico's. Fysiek deelnemen aan de tafel is wenselijk maar geen eis, contactpersonen kunnen ook digitaal bij een tafel aangesloten zijn en meestemmen over gezamenlijk prioriteiten. Bij de thematafels worden, waar passend, ook experts vanuit levensbeschouwelijke koepels en kennisinstellingen uitgenodigd.

De tafels worden gefaciliteerd vanuit Noorden Duurzaam en kunnen zelf vakinhoudelijke begeleiding inkopen bij o.a. de Natuur en Milieu Federaties, uit een geormerkt budget dat vanuit het project aan de tafels beschikbaar wordt gemaakt. Verder wordt waar gewenst verbinding gezocht met het hoger onderwijs, bijvoorbeeld specifieke ondersteuning op inhoud of voor ontwerpen en uitvoeren van enquêtes. De procesbegeleiding gaat over het democratisch ordenen van kwesties, het bijeenbrengen van (lokale) coalities voor lokale en regionale activiteiten/projecten, het inzetten van onderbouwende cijfers daarbij, huishoudelijke zaken als ledenwerving, bestuur, administratie en communicatie. Voor deze procesmatige ondersteuning (kwartiermakers) worden kandidaten gezocht binnen de LG's. Deze groep wordt gecoacht door Noorden Duurzaam.

In de eerste bijeenkomst van een thematafel wordt een manifest opgesteld. Daarin staat onder andere dat de thematafel open, democratisch, onafhankelijk en uniek is, en mede door deze eigenschappen een gedragen opinienetwerk, een spreekbuis en een initiatiefpunt kan zijn voor het eigen thema. Er kunnen dus doorlopend mensen aansluiten bij de thematafels. Een tafel heeft verder een kerngroep of een bestuur, met een voorzitter of woordvoerder. Vanaf de tweede bijeenkomst werken de tafels aan drie kerntaken:

- agenderen van knelpunten,
- starten en steunen van acties en campagnes en
- onderbouwen met cijfers.

De tijdsbesteding per deelnemer bedraagt 1-4 uur per week en de thematafels komen 5 tot 8 keer per jaar bij elkaar. De tafels hebben via de projectorganisatie de beschikking over eigen budget (zie begroting).

Agenderen van knelpunten

De eerste kerntaak gaat over problemen, uitdagingen, risico's, misstanden of gemiste kansen in het eigen themagebied, die LG's belemmeren in hun streven naar of inzet voor duurzame ontwikkeling. De thematafel voor duurzaam bouwen zou bijvoorbeeld de specifieke problematiek van verduurzamen van monumenten of het verwarmen van hoge ruimten als kwesties kunnen noemen. De tafels inventariseren bij hun leden welke knelpunten op de agenda zouden moeten en clusteren wat wordt aangereikt. De leden bepalen vervolgens met hulp van een stelsysteem de prioriteitsvolgorde van de clusters. De resulterende toplijst wordt openbaar gepubliceerd en bij alle LG's onder de aandacht gebracht. Dit proces van brainstorm tot publicatie wordt jaarlijks herhaald. De LG's worden dus actief betrokken bij de inventarisatie van wat er aanwezig is.

Starten en steunen van acties en campagnes

De tweede kerntaak gaat over sectorbrede acties van alle lokale LG's (bijvoorbeeld via de Raad van Kerken of het Platform Levensbeschouwing) of van regionale acties van alle LG's binnen een bepaalde richting. Zo iets als Kerkbalans en Vastenactie, maar dan voor duurzame ontwikkeling. Voorbeelden:

- een jaarlijkse inspiratieweek of actieweek gericht op de gehele bevolking;
- gezamenlijk inkopen van duurzame producten;
- samenwerking met onderwijs, zorg, sport of cultuur;
- participeren in een lokale energiecoöperatie;
- starten van een wijkcoöperatie die werkgelegenheid en integratie bevordert;
- een mobiliteitsproject dat isolement bij ouderen voorkomt;
- een campagne voor minder consumptie van dierlijke producten;
- een maatjesproject voor begeleiding van kwetsbare doelgroepen;
- etc.

Voor de organisatie van acties en campagnes kan het nuttig zijn een werkgroep samen te stellen. Een workshop (waarover verderop meer) geven kan daarbij nuttig zijn om kennis van buiten te halen en om een vlotte start te maken. Thematafels kunnen verder ook eigen projecten hebben, bijvoorbeeld een onderzoek doen of een witboek (hoe het kan) of zwartboek (hoe het niet moet) samenstellen en publiceren. Inspiratie voor acties en projecten kan onder andere gevonden worden in de Toolkit van Groene Kerken, die te raadplegen is via de website www.groenekerken.nl. Gebruik van de Toolkit door de thematafels wordt in dit project actief bevorderd.

Onderbouwen met cijfers

De derde kerntaak betreft het onderbouwen van knelpunten en acties/projecten/campagnes. Die onderbouwing is belangrijk voor zowel bewustzijn als voor verkrijgen van steun en middelen. Bij knelpunten kan het nuttig zijn om grafieken te laten zien die aangeven wat de proportie en de trend is van een bepaald knelpunt. Dus of het erg is en wellicht steeds erger wordt. Bij activiteiten/projecten is het belangrijk meetbare doelen te stellen en begrotingen te hebben van kosten en bekostiging. Bij werken met cijfers of indicatoren kan samenwerking met het hoger onderwijs nuttig zijn, bijvoorbeeld in de vorm van stages, onderzoek en onderwijsopdrachten.

Tweede werkconferentie

Deze vindt ongeveer halverwege het project plaats en ongeveer een jaar nadat de thematafels zijn ingericht. De thematafels zullen tijdens deze werkconferentie presenteren over hun onderzoek naar knelpunten en over hun activiteiten/projecten. Ze kunnen dit dan onderbouwen met cijfers. Daarnaast wordt deze tweede werkconferentie gebruikt om regionale sectorbrede acties/projecten te starten.

De voorbereiding en uitvoering van deze tweede werkconferentie wordt gedaan door de thematafels en de projectgroep.

LG's kunnen door deelname aan dit project in aanmerking komen voor het predicaat 'Groene Gemeenschap', inclusief het bijbehorende gevelplaatje. Met Groene Kerken⁸ worden daartoe voorwaarden geformuleerd. Dit betreft bijvoorbeeld het ontwikkelen van beleid gericht op duurzaamheid, het hebben van eigen werkgroepen voor duurzaamheid, de vertegenwoordiging van die werkgroepen in de werkconferentie, het uitvoeren van nulmetingen (al dan niet in een workshop), het vaststellen van een intentie over eigen beleid en over samenwerking, achterbancommunicatie, etc.

Workshops

Thematafels kunnen workshops geven om leden van LG's te activeren. Een workshop kan een onderdeel zijn van een werkconferentie maar kan ook op verzoek binnen een LG gegeven worden. Thematafels kunnen zelf een workshop ontwikkelen, maar vaak is het praktisch om gebruik te maken van extern aanbod. Zo kunnen vanuit de Hanzehogeschool Groningen workshops gegeven worden met titels als 'Speur de energieslurper', 'Energy Sense', 'Carbon Conversations' en 'Carbon Literacy'. De ervaring is dat dergelijke workshops goed werken in betekenisvolle sociale groepen. Workshops voor mondiale voetafdruk of voor vinden van energieverpillers kunnen ook meermaals worden ingezet, bijvoorbeeld eerst als nulmeting en later als effectmeting in ieders eigen huishouden. Ook vanuit andere gespecialiseerde organisaties zijn tal van verschillende workshops beschikbaar waar de thematafels zelf een keuze uit kunnen maken. Het inventariseren van deze opties is themaspecifiek en ligt daarom niet bij de projectgroep maar bij de thematafels en hun gespecialiseerde begeleiders.

Energiescans

Energiescans kunnen besturen en werkgroepen van LG's helpen bij hun denken over verduurzamen van hun gebouw kunnen en bij besparen van gas en stroom. Vanwege het praktische karakter, de bewustmakende en versnellende werking, de cijfermatige onderbouwing en de tastbare kostenbesparing kunnen energiescans werken als 'startmotor'. Ze worden daarom in dit project kosteloos aangeboden aan LG's. Sommige besparingsadviezen die uit energiescans volgen kunnen bovendien bijdragen aan gemeenschapsvorming. Bijvoorbeeld door de leden op te roepen om een ledlamp te kopen voor het gebouw, of om een 1 m² isolatie te 'sponsoren'. Zo kan persoonlijke betrokkenheid ontstaan en de gemeenschap in beweging komen. De energiescan is niet alleen een vertrekpunt voor een duurzamer gebouw, maar ook een inspiratiebron voor gebruikersgedrag en voor energiebesparing thuis.

Derde werkconferentie

Tijdens de laatste conferentie, die meer het karakter heeft van een symposium, worden de resultaten van het gehele project gepresenteerd. Dat zijn de resultaten van de thematafels, de gerealiseerde besparing op gas en stroom, de opbrengsten van de workshops en het bereik van de communicatie en publiciteit. Belangrijke vragen zijn hoeveel sectorale samenwerking er is ontstaan op lokaal en regionaal niveau, hoe dat bij de LG's bevallen is, welke effecten daarvan in de lokale en regionale context te zien zijn en welke prognoses de betrokkenen afgeven. Dit bepaalt mede of het project een succes is en welk vervolg het zou moeten krijgen.

Communicatie en publiciteit

Start van het project

Bij aanvang van het project wordt een flyer gemaakt t.b.v. LG's in het algemeen. De flyer legt het project op hoofdlijnen uit benoemt de meerwaarde en de tijdsinvestering en (afwezige) kosten van projectdeelname, en roept op tot participatie.

Resultaten van de thematafels worden verspreid

Ten behoeve van communicatie binnen en buiten dit project bundelt de projectgroep het workshopaanbod en de tussenresultaten van de thematafels in een projectbrochure. Aan de hand hiervan kunnen deelnemende LG's zich snel oriënteren en tot keuzes komen. De brochure kan andere LG's informeren en inspireren en zo bijdragen aan uitbreiding van het project.

---

⁸ Groene Kerken kan indien gewenst de tekst op de gevelplaat aan laten sluiten bij de identiteit van de LG.

Nieuwsbrief, (lokale) pers en website

Belangstellenden kunnen gedurende de looptijd van het project inschrijven op een periodieke nieuwsbrief. De projectgroep biedt verder met regelmaat persberichten aan bij de deelnemende LG's en bij lokale media in de 12 gemeenten. Daarnaast is er een projectwebsite met links naar de LG's en hun initiatieven.

Vermelding in tafelatlas

De thematafels krijgen een eigen vermelding in de online tafelatlas van de vereniging Noorden Duurzaam, die als regionaal uitwisselingsplatform fungeert voor vele thematafels, ketentafels, sectortafels en gebiedstafels. De thematafels kunnen desgewenst daar ook hun toplijst van kwesties, hun werkljst van campagnes en hun onderbouwende cijfers presenteren en gebruik maken van diverse functies zoals een stelsysteem, een ledenlijst, een bestuurspagina, etc.

Draaiboek

Gaandeweg het project wordt een draaiboek ten behoeve van verbreding naar andere gemeenten en provincies samengesteld. Dit draaiboek wordt op de projectwebsite gepubliceerd en verspreid aan belangstellenden en aan organisaties die vergelijkbare projecten elders kunnen ondersteunen.

Bijlage 2: Uitwerking thematafels

Hieronder een schets van de specifieke uitwerkingen die per tafel denkbaar zijn.

1. Thematafel Levensbeschouwelijke bronnen voor duurzame ontwikkeling (LBDO)

LG's kenmerken zich door specifieke inspiratiebronnen die zorgen voor verbondenheid en gemeenschapszin, die de boodschap van duurzaamheid en rechtvaardigheid invulling en kleur geven en die zorgen voor draagvlak binnen de gemeenschap.

Deze tafel heeft als doel kennis over inspiratiebronnen voor duurzame ontwikkeling en over het gebruik daarvan door LG's te verzamelen en deze collectie te ontsluiten voor LG's, zodat deze uit meer bronnen kunnen putten en hun kennis van andere LG's kunnen uitbreiden.

2. Thematafel Cyclisch Duurzaamheidsbeleid Levensbeschouwelijke Gemeenschappen (CDLG)

Deze tafel heeft als doel kennis over duurzaamheidsbeleid van LG's te verzamelen en te delen, zodat LG's aan de hand van succesvolle voorbeelden sneller tot integratie van duurzaamheid in hun eigen beleid kunnen komen.

Een van de vragen daarbij is welke stappen LG's zetten om tot duurzaamheidsbeleid te komen. Bijvoorbeeld 1) vaststellen of de urgentie van duurzame ontwikkeling toe- of afneemt, 2) kijken wat de eigen bronnen daarover zeggen en hoe het eigen beleid geweest is, 3) uitzoeken wat de opties voor de komende periode zijn en 4) welke middelen daarvoor moeten worden ingezet. Hierin zijn allerlei variaties mogelijk.

Een andere vraag is of de stappen gekoppeld worden aan specifieke momenten in het jaar, wat juist bij LG's voor de hand ligt omdat er doorgaans een vaste kalender is die aanknopingspunten biedt. Bijvoorbeeld inspiratie over duurzame ontwikkeling delen rond Pinksteren of Divali, of aandacht voor een duurzame leefwijze centraal stellen in de vastenperiode of tijdens de ramadan.

Cyclisch maken van beleidsstappen voor duurzame ontwikkeling is belangrijk omdat het efficiënter is dan telkens een nieuwe beleidsprocedure bedenken, omdat het kennisontwikkeling in de LG bevordert en de aandacht voor dit onderwerp over de jaren heen borgt.

3. Thematafel Duurzame Leefstijl Levensbeschouwelijke Gemeenschappen (DLLG)

Duurzame leefstijl betreft alle leden van alle LG's, en ook in bredere zin de volledige lokale bevolking. Vanwege dit bereik kan het nuttig zijn om niet alleen een regionale thematafel voor dit onderwerp te hebben, maar ook lokale thematafels Duurzame Leefstijl waarin de lokale LG's samenwerken. Ze kunnen daarmee aan de hand van een uitermate praktisch onderwerp hun onderlinge verbinding versterken en zich gezamenlijk richten tot de gehele lokale bevolking.

Het doel van deze tafel is om kennis over duurzame leefstijl en over de wijze waarop LG's dit onderwerp aan de orde kunnen stellen te verzamelen en te delen, zodat LG's zich kunnen optrekken aan inspirerende voorbeelden, of andere LG's kunnen meenemen in hun werkwijze.

Een voorbeeld van een concrete actie voor een duurzame leefstijl is het individueel of collectief meten van de eigen mondiale voetafdruk. Een mondiale voetafdruk verschaft inzicht, vergelijkbaar met een energiescan. Men wordt zich meer bewust van de manier van leven en men voelt zich vaak enigszins ongemakkelijk. Tegelijkertijd biedt dit kansen om op een positieve wijze te veranderen.

Door de voetafdruk periodiek te meten ontstaat een prikkel om te blijven werken aan een meer duurzame levensstijl. De tafel kan voor de LG's in beeld brengen hoe een mondiale voetafdruk werkt, welke varianten er zijn, welke aanbieders voor begeleiding ingeschakeld kunnen worden en welke LG's al ervaring hebben hiermee.

Een ander voorbeeld zijn de methodes 'Speur de energieslurper', 'Energy Sense', 'Carbon Conversations' en 'Carbon Literacy' die door de Hanzehogeschool Groningen zijn ontwikkeld en op verzoek van LG's in een workshop wordt en uitgelegd. Deze methodes werken goed in betekenisvolle sociale groepen. Workshops voor mondiale voetafdruk of vinden van energieverpillers kunnen meermaals worden ingezet voor leden van LG's, bijvoorbeeld eerst als nulmeting en later als effectmeting in ieders eigen huishouden.

4. Thematafel Duurzaam Facilitair Levensbeschouwelijke Gemeenschappen (DFLG)

Het doel van deze tafels is verzamelen en delen van kennis over duurzaam facilitair management in LG's. Hierbij gaat het over onder andere kantoorbenodigdheden, schoonmaak, catering, communicatie, ICT en mobiliteit. Hierin komen diverse andere thema's aan bod, zoals biologische voeding, fair trade, recycling, plastic soep, statiegeld, repair cafés, gereed gereedschap, etc. Bekeken wordt of aansluiting bij hoger beroepsonderwijs mogelijk is.

5. Thematafel Duurzaam Bouwen Levensbeschouwelijke Gemeenschappen (DBLG)

Deze tafel bestaat uit onafhankelijke bouwkundigen uit de LG's, kennisinstellingen, overheden, adviesbureaus en elders. De tafel heeft als doel het bevorderen van duurzame gebouwen van LG's door verzamelen van en delen van kennis, door agenderen van duurzaamheidskwesties bij besturen van LG's en door ontwikkelen van (regionale) campagnes om topkwesties aan te pakken.

Een belangrijk onderwerp hierin is energiegebruik, waarop LG's vaak veel kunnen besparen, wat ook financieel voordelig is. Veel LG's ervaren echter een drempel om een dergelijke scan te laten doen: het kost geld, het levert geen directe besparing op en onafhankelijkheid is vaak niet gewaarborgd. In dit project worden die bezwaren goeddeels ondervangen door gezamenlijke inkoop van onafhankelijke scans en vervolgadvisering en door dit kosteloos aan te bieden aan de deelnemende LG's. De vervolgadvisering heeft betrekking op directe besparingsmaatregelen en beleid voor de langere termijn. Het organiseren van dit aanbod is een gezamenlijke activiteit van de projectgroep en de thematafel.

Het rapport van een energiescan kan ook gebruikt worden om de gemeenschap op te roepen financieel bij te dragen aan het isoleren van het gebouw of het vervangen van de verlichting, bijvoorbeeld door iedereen te vragen 1 m² isolatie te sponsoren of een ledlamp mee te nemen.

6. Thematafel Duurzaam Grondbezit Levensbeschouwelijke Gemeenschappen (DGLG)

Het doel van deze thematafel is inventariseren en verspreiden van kennis over duurzaam grondbezit door LG's.

Het grondbezit van LG's betreft het perceel van het eigen gebouw met bijvoorbeeld tuinen, parkeerplaatsen en begraafplaats, en verder mogelijk ook onbestemde gronden en pachtgronden. Overall in het land zijn voorbeelden van LG's die hun gronden een nieuwe, meer duurzame en maatschappelijke bestemming geven. Bijvoorbeeld als moestuin, omdat die mensen kan verbinden, gezonde voeding kan bevorderen, de Voedselbank kan helpen en via basisscholen kan bijdragen aan duurzaamheidseducatie. Wanneer een LG gronden verpacht dan kunnen daar voorwaarden aan

worden verbonden, bijvoorbeeld t.a.v. mestgebruik, weidevogels, grondwaterstand of de biodiversiteit in akkerranden. Er bestaat een landelijke werkgroep voor dit onderwerp.

De thematafel zoekt aansluiting bij o.a. Kerkrentmeesters. De werkwijze van de thematafel volgt het algemene patroon zoals hierboven geschetst: knelpunten agenderen, acties en campagnes starten en steunen en dit alles met cijfers onderbouwen. Daarbij kan het nuttig zijn in beeld te brengen wat de totale omvang is van het grondbezit van alle LG's in de regio en welke opties voor verduurzaming in landelijk verband worden aanbevolen.

7. Thematafel Lokale Samenwerking Levensbeschouwelijke Gemeenschappen (LSLG)

Het doel van deze tafel is kennis over onderlinge samenwerking tussen lokale LG's en samenwerking met de lokale overheid en samenleving bijeen te brengen en te ontsluiten voor alle LG's, zodat LG's lokaal gemakkelijker samen kunnen optrekken voor duurzame ontwikkeling en met meer effect samen campagne kunnen voeren in de lokale samenleving.

8. Thematafel Financieringsoplossingen voor Verduurzamingsmaatregelen levensbeschouwelijke Gemeenschappen en duurzaam beleid (FVLG)

Het doel van deze tafel is kennis over financieren van verduurzaming te verzamelen en te ontsluiten voor LG's, zodat deze eenvoudiger gebruik kunnen maken van beschikbare opties.

Bij verduurzamen van het eigen gebouw bijvoorbeeld, kan het voorkomen dat een maatregel op lange termijn rendabel is maar op korte termijn niet gefinancierd kan worden. De tafel inventariseert daarom ook welke financieringsmogelijkheden voor verduurzamingsmaatregelen bij LG's daarvoor gevonden zijn en welke mogelijkheden er bij andere partijen beschikbaar zijn.

Daarnaast inventariseert de tafel welke duurzame beleggingsmogelijkheden er zijn. Hierbij wordt gebruik gemaakt van datgene wat voorhanden is zoals het boekje 'Geloofwaardig beleggen' dat op 30 november 2018 werd gepresenteerd en door de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR) in samenwerking met de Protestantse Kerk Nederland is ontwikkeld.⁹

---

⁹ https://www.knr.nl/organisatie/nieuwsbericht.asp?nieuwsbericht_id=2425

Bijlage 3: Statistiek van levensbeschouwelijke gemeenschappen

Nederland telde op 1 januari 2018 17.181.084 inwoners van 2.857.992 zijn jonger dan 15 jaar. Volgens het eerder genoemde onderzoek van CBS rekent 49% van de Nederlanders ouder dan 15 jaar zich tot een religieuze gezindte. Dat zijn ruim 7 miljoen Nederlanders.

Het gemiddelde inwoneraantal van een Nederlandse gemeente is ongeveer 44.000. De grootste gemeente in de provincie Groningen is de gelijknamige gemeente met ruim 230.000 inwoners. De gemeente Meppel is met ruim 107.000 inwoners de grootste in Drenthe. Gemeente Assen heeft 67.000 inwoners en de gemeente Midden-Groningen telt bijna 61.000 inwoners.

Als de bovenstaande cijfers gecombineerd worden blijkt dat in een gemiddelde gemeente met 44.000 inwoners, bijna 18.000 inwoners (ouder dan 15 jaar) zich rekent tot een religieuze gezindte.

Maar wat zegt dat 'zich rekent tot een religieuze gezindte' nu eigenlijk?

1. Het geeft een beeld van het religieuze landschap in Nederland.
2. Het laat zien dat het om een groot aantal Nederlanders gaat.
3. Het aantal mensen dat zich rekent tot een levensbeschouwing nog hoger ligt.

Gebouwen

Nederland telt ongeveer 4.000 kerkgebouwen¹⁰ die nog in gebruik zijn als kerk, waarvan 2.300 door de protestanten en 1.700 door de katholieken en er zijn plusminus 500 moskeeën. Daarnaast zijn er levensbeschouwelijke gemeenschappen die gebruik maken van bijvoorbeeld schoolgebouwen, (voormalige) bedrijfspanden en woningen. Als we gemakshalve uitgaan van 500 extra gebouwen die gebruikt worden door overige LG's dan zijn er in Nederland 5.000 gebouwen die gebruikt worden door een gemêleerde groep.

Praktijkvoorbeeld

De gemeente Assen telt 33 LG's, waarvan 31 kerkgenootschappen¹¹, een moskee en een synagoge. In Assen rekent zich op basis van de bovenstaande cijfers ruim 27.000 inwoners (ouder dan 15 jaar) zich tot een religieuze gezindte. Assen heeft ongeveer 67.000 inwoners. Zich rekenen tot een religieuze gezindte en daadwerkelijk de LG's bezoeken zijn twee verschillende dingen. Het bovengenoemde aantal van 27.000 is geen graadmeter 'voor het aandeel dat het geloof praktiseert met kerkbezoek'.¹²

In de gemeente Assen is de Protestantse Gemeente Assen 4 keer in de lijst is opgenomen omdat zij gebruikmaken van vier verschillende locaties/gebouwen. De Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt wordt zelfs 5 keer vermeld. In Assen worden alle 33 LG's benaderd om mee te doen aan dit project. De verwachting is dat minimaal 50% geïnteresseerd is in deelname.

Een schets van LG's in Groningen en Drenthe

In de provincies Groningen en Drenthe zijn naar schatting 500-600 levensbeschouwelijke gemeenschappen. Een beperkte opsomming: er zijn 14 Moskeeën.¹³ De PKN heeft 307 kerken.¹⁴ De CGK heeft zo'n 23 kerken. De RK telt 10 parochies verspreid over 39 locaties.¹⁵ 'Het Humanistisch Verbond telt 3 afdelingen in het Noorden.¹⁶ Er zijn in 9 Synagogen¹⁷ en 15 Boeddhistische gemeenschappen.¹⁸ De GKV telt 56 gemeenschappen.¹⁹

¹⁰ Bron: <https://www.hdc.vu.nl/nl/online-informatie/ikgn>

¹¹ Bron: <https://www.kerkeninassen.nl/kerken-alfabetisch>

¹² Bron: CBS, 'De religieuze kaart van Nederland 2010–2015', Hans Schmeets, december 2016, p. 11.

¹³ <https://moskeewijzer.nl/>

¹⁴ <https://www.protestantsekerk.nl/kerkzoeker>

¹⁵ <https://bisdomgl.nl/parochies/>

¹⁶ <https://www.humanistischverbond.nl/afdelingen/regio-noord/>

¹⁷ Wikipedia

¹⁸ <https://boeddhisme.nl/op-de-kaart/>

Bijlage 4: Begroting en dekkingsplan

Zie separate Excel file.

---

¹⁹ <https://www.gkv.nl/organisatie/kerklocaties/>